

**มิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาสู่ความเข้มแข็งของชุมชน :
กรณีศึกษา ชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสามชัย
จังหวัดกาฬสินธุ์**

**Cultural Dimension of Development Towards Community
Strengthening : A case study of Ban Nongchang community,
Nongchang Sub-district, Samchai District Kalasin Province**

พระมหาอภิชาติ ธมฺมาภินนฺโท (จันลาไสย), ผศ.ดร. อาแว มะแส***

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษา
ลักษณะทางวัฒนธรรม ที่มีลักษณะเด่นของชุมชนบ้าน
หนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสามชัย จังหวัด
กาฬสินธุ์ 2) ศึกษารูปแบบและกระบวนการพัฒนา
ชุมชน ของชุมชนบ้านหนองช้าง 3) ศึกษาการบูรณา
การมิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาไปสู่ความเป็น
ชุมชนเข้มแข็งของชุมชนบ้านหนองช้าง เป็นการศึกษา
เฉพาะกรณี โดยใช้แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพเป็น
หลัก รวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับ
ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญจำนวน 15 ราย วิเคราะห์ข้อมูลด้วย

วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา การวิเคราะห์เหตุผลเชิงตรรกะ
และการสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านหนองช้างเป็น
ชุมชนของคนชาติพันธุ์ผู้ไทย สมาชิกในชุมชนมี
ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูง มีความมุ่งมั่นในการ
รักษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งภาษา การแต่ง
กาย ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่สืบ
ต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ และภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เป็น
เอกลักษณ์ให้ดำรงอยู่ อีกทั้งสามารถนำมาบูรณาการ
กับการพัฒนาชุมชน โดยอาจมีการปรับหรือประยุกต์
บาง ส่วน ให้ เหม ะ สม กับ ส ต า น ก า ร ณ์
กระบวนการพัฒนาชุมชนในหมู่บ้านนี้ เริ่มต้นจากการ
รวมตัวของสมาชิกชุมชน เพื่อทบทวนแนวทางการ
พัฒนาในอดีตที่มีผลกระทบทางลบ แล้วหันมาให้
ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิต
ด้วยการปลูกฝังวัฒนธรรมของชาวผู้ไทยผ่านสถาบัน

* คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

** อาจารย์ประจำคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา มีความพยายามรักษาควบคู่กับการประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน มีการวางแผนด้วยการทำประชาคมหมู่บ้าน ทำให้เกิดการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ของสมาชิกชุมชนจนเกิดเป็นแผนชุมชน ที่ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะการพัฒนาด้านวัตถุ แต่เน้นไปที่การพึ่งตนเองตามวิถีชีวิตของชุมชน ต่อมาภูมิภาคีเครือข่ายที่สนับสนุนการพัฒนา จนทำให้เกิดโครงการต่างๆมากมาย ซึ่งมีรูปแบบที่ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนในการแก้ปัญหาและปรับปรุงความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ด้วยการขับเคลื่อนการพัฒนาที่อยู่บนฐานความเข้าใจบริบทของชุมชน และปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกัน จึงเกิดการบูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล มีการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนควบคู่กับการนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากภายนอกมาผสมผสานปรับใช้ให้เหมาะสม แล้วสรุปเป็นบทเรียนเฉพาะของชุมชน จนสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง องค์ประกอบที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนบ้านหนองช้าง คือ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง การถอดบทเรียนอย่างต่อเนื่อง การสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนรักความเป็นชาวผู้ไทย การมีความรักและเอื้ออาทรต่อกันของสมาชิกชุมชน การพยายามรักษาภาพลักษณ์ที่ดีของชุมชน รวมถึงการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีพลวัต

ข้อเสนอแนะที่สำคัญจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ การที่จะพัฒนาชุมชนท้องถิ่นไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและคนในชุมชนควรให้ความสำคัญกับการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมของชุมชน โดยที่ชุมชนควรมีการทบทวนบทเรียนและ

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกอยู่เสมอ ควรมีแผนพัฒนาชุมชนที่กำหนดเป้าหมายระยะยาวที่ให้ความสำคัญกับหลายมิติแบบองค์รวม และการรู้จักพึ่งตนเองของชุมชน ผ่านการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของคนในชุมชน

คำสำคัญ: มิติทางวัฒนธรรม, การพัฒนาชุมชน, การมีส่วนร่วม, ความเข้มแข็งของชุมชน,

Abstract

The purposes of this study were 1) to study the outstanding cultural aspect of Ban Nong Chang community, Nong Chang sub-district, Sam Chai district, Kalasin province 2) to study the pattern and process of community development of Nong Chang community's 3) to study the integration of the cultural dimension of community strength development of Nong Chang community that specific case study with qualitative research. Data collective by in-depth interviewing with the sampling there are 15 peoples. Data analysis with contentanalyze, Logical data analysis and Deductive Reasoning.

The research result showed that Ban Nong Chang community is Phoo Thai ethnic group. Members of this community are related in committing to maintaining culture, language, unique dress, tradition, ritual, beliefs from their ancestors, also to traditional wisdom to be remained. It can be integrated with community

development by adjusting and applying partially to suitable situation. The community development process begin with the incorporation of community members to review the guidelines developed in the past with the negative effects and turned to focus on the cultural dimension by way of life and cultivating the culture of the PhooThai ethnic group through the institution of the family and education. The religious institutions are trying to maintain the way of life by the apply through the involvement of the people. It is planned by doing the village community, causing the brainstorming and sharing the learning of member community until becoming a community development strategy. That is not only focusing on the material development. But the emphasis also it's on self-reliance based on way of life and community's. There are associate networks supporting development; causing many projects. The model focuses on promoting collaborative learning of community to solve problems and improve the well-being of the people in the community. The operation of the community development has driven based on understanding the community context and adjusting the content accordingly. There is a well-balanced integration of the economic, the society, culture and the environment in the community by using principles of modern development through participatory planning. Focus on preserving the local culture of

the community along with bringing knowledge gained from community outside. Then the lessons of community are summarized. So that, it can be developed to strong community. An important element in the strengthening of Ban Nong Chang community is a strong leader. The lessons are learned continuously, creating awareness for people in the community proud to be Phoo Thai ethnicity. The loving and caring is for each other and last is for good environment happened in community, including to they can using their local knowledge for living.

The recommendations from this research are form and process of community development should give the priority to integrating cultural dimension of community leading to the strength. And community should review the lessons by always sharing and learning. There should be a long-term goal development the community holistically. focus is on the involvement of the community based on the concrete principle of self-sufficient until the community can be self-reliance. The emphasis is on strengthening and developing to the community sustainable.

Keywords: Cultural Dimension, Community Development, Participation, Community Strengthening

บทนำ

จากการประเมินผลและผลกระทบของการพัฒนาประเทศก่อนแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ได้ข้อสรุปว่า “การพัฒนาเศรษฐกิจก้าวหน้า การพัฒนาสังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554 : ข) และในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ได้ชี้ให้เห็นถึงการประเมินผลการพัฒนาในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมาว่า “ขาดสมดุล” กล่าวคือ ประสบความสำเร็จในด้านปริมาณ แต่ขาดความสมดุลด้านคุณภาพ จุดอ่อนของการพัฒนาที่สำคัญคือ เศรษฐกิจ การเมืองและราชการยังมีลักษณะเป็นการรวมศูนย์อำนาจและขาดประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ความอ่อนแอของสังคมไทยที่ตกอยู่ภายใต้กระแสทุนนิยมและวัตถุนิยม อันนำมาซึ่งผลกระทบทางสังคมมากมาย ผลจากการค้นพบดังกล่าวทำให้มีการทบทวนการพัฒนาใหม่ โดยแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 10 ได้เปลี่ยนแนวคิดจากเดิมที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลัก ไปเน้นให้คนเป็นศูนย์กลาง และส่งเสริมการพัฒนาประเทศทุกขั้นตอน โดยได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาพื้นฐาน ต่อมาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ได้นำประเด็นการเปลี่ยนแปลงสถานะสังคมมาพิจารณา โดยเห็นว่าสังคมไทยต้องเผชิญกับวิกฤตความเสื่อมถอยด้านคุณธรรมและจริยธรรม และมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ค่านิยมที่ดั่งามของไทย ประสบกับความเสื่อมถอย เพราะการเดินตามกระแสโลกาภิวัตน์ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554) นอกจากนี้ นักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่า การพัฒนามุ่งไปสู่

ความทันสมัย โดยการจำกัดทิศทางการพัฒนาเพียงทางเดียว ทำให้ขาดมิติทางวัฒนธรรม และมุ่งที่จะครอบงำการดำเนินชีวิตของคนให้ไปในแนวเดียวกัน ซึ่งผิดทั้งกับข้อเท็จจริงและธรรมชาติของสังคมมนุษย์ที่มีความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2538 : 37)

ผลจากการใช้แนวคิดการพัฒนาที่เน้นสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจ เปลี่ยนแปลงสังคมให้ทันสมัยตามด้วยอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้สังคมและวัฒนธรรมไทยเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด จากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม และจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง สถาบันหลักไม่สามารถถ่ายทอดจารีตที่ถูกต้องได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดการเห็นแย้งต่อกฎเกณฑ์และระเบียบเดิม พร้อมทั้งผลิตค่านิยมใหม่ซึ่งสร้างความแปลกแยกระหว่างกลุ่มบุคคลในสังคมแล้วยังขยายออกสู่สังคมชนบท (นิรมล สุธรรมกิจ, 2551: 15-16; โกลด วงศ์สุวรรณ, 2543: 28) ส่วนสังคมใดจะเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดและอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม ประชาชน โลกทัศน์ เทคโนโลยี และการเคลื่อนไหวของสังคมในแต่ละสังคมด้วย (อัมพร สุคันธวิช และศรีรัฐ โกวงศ์, 2553: 239-242)

ปัจจุบันชุมชนท้องถิ่นต่างๆ จำนวนหนึ่งได้รับความเจ็บปวดจากบทเรียนของการพัฒนาประเทศแบบเดิมๆ และได้หวนกลับมาทบทวนผลของการพัฒนา เพื่อป้องกันและลดผลกระทบทางลบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เน้นการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเองมากขึ้น โดยใช้กระบวนการเรียนรู้เป็นกลไกสำคัญที่ตั้งอยู่บนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานกับความรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ในการพัฒนาศักยภาพของชุมชน

ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการนำมิติทางวัฒนธรรมมาเป็นกลไกในการพัฒนาเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลง (เสรีพงศ์พิศ, 2546 อ้างถึงใน ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์และคณะ, 2547 : 2) อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเพื่อให้มีมิติทางวัฒนธรรมสามารถเป็นพลังที่นำแนวทางการพัฒนาทางการเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองได้นั้น ต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจเสียก่อนว่า ทุกสังคมมีต้นทุนทางวัฒนธรรมสะสมอยู่ก่อนแล้วทั้งสิ้น ในรูปแบบที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นศิลปกรรม ศิลปะ และภูมิปัญญา การสูญเสียต้นทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้ ย่อมทำให้สังคมล้มละลายทั้งด้านศิลปกรรมและด้านอื่นๆ ตามมา ซึ่งไม่แตกต่างมากนักกับการล้มละลายทางเศรษฐกิจที่ทุกคนคุ้นเคย (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2538: 37)

มิติทางวัฒนธรรมกับการพัฒนานับว่าเป็นพลังที่สร้างสรรค์การพัฒนาในด้านหลักๆ อย่างน้อย 3 ด้าน คือ 1) ด้านเป้าหมายของการพัฒนา จะช่วยกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาให้ชัดเจนตามความหมายของวัฒนธรรม ซึ่งสามารถจำแนกเป้าหมาย ออกได้ 3 คือ การเคารพในคุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ การเสริมสร้างความเป็นธรรมในสังคม และความยั่งยืนของธรรมชาติแวดล้อม 2) ด้านทิศทางการพัฒนา จะช่วยให้มองเห็นทิศทางการพัฒนาที่หลากหลายมากขึ้น เพราะระบบคิดทางวัฒนธรรมให้ความสำคัญกับการคิดอย่างมีบริบท และมองปัญหาแบบองค์รวม 3) ด้านกระบวนการพัฒนา จะช่วยให้มองเห็นความสำคัญของศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาตนเอง เพราะ

สามารถเข้าใจว่า กระบวนการทางวัฒนธรรมนั้น เริ่มต้นได้ในชุมชนเอง ไม่ว่าจะ เป็นกระบวนการเรียนรู้ การสร้างสรรค์ การผลิตใหม่ และการปรับตัว ซึ่งจะผลักดันให้การพัฒนาสอดคล้องกับบริบททางสังคมและธรรมชาติแวดล้อมของชุมชนมากที่สุด ตลอดจนสามารถสร้างการแลกเปลี่ยนและความร่วมมือกับชุมชนภายนอกในระดับต่างๆ จนทำให้ชุมชนสามารถพัฒนาบนพื้นฐานของวัฒนธรรมไปสู่ความเข้มแข็งได้ในที่สุด (อานันท์ กาญจนพันธ์, 2538 : 8-9)

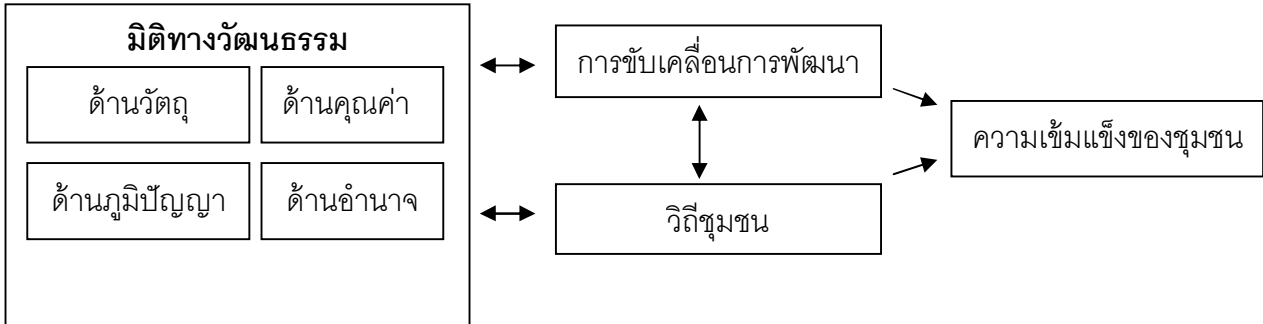
ชุมชนบ้านหนองช้าง เป็นชุมชนชาติพันธุ์ผู้ไทยที่เก่าแก่แห่งหนึ่ง มีการตั้งถิ่นฐานและสืบทอดวัฒนธรรมต่อกันมายาวนาน อีกทั้งยังมีการอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมได้เป็นอย่างดี จึงมีความน่าสนใจในการศึกษามิติทางวัฒนธรรมของการพัฒนาที่น่าจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนภายใต้กระแสการเปลี่ยนผ่านทางสังคมและวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรม ที่โดดเด่นของชุมชนบ้านหนองช้าง ตำบลหนองช้าง อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์
2. เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการพัฒนาชุมชน ของชุมชนบ้านหนองช้าง
3. เพื่อศึกษาการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนาที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนบ้านหนองช้าง

กรอบแนวคิดของการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย มีดังนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ดำเนินการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Approach) เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผสมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ด้วยการทำความเข้าใจกับความหมายของแต่ละเรื่องและบริบทของพื้นที่ศึกษา จัดกลุ่มเนื้อหาออกเป็นหมวดหมู่ตามประเด็นที่พบ และวิเคราะห์เหตุผลเชิงตรรกะ เพื่อหาความเชื่อมโยงระหว่างประเด็น พิจารณาเทียบเคียงกับแนวคิด ทฤษฎี ควบคุมบริบทของพื้นที่ศึกษา

กลุ่มเป้าหมาย และผู้ให้ข้อมูล

1. กลุ่มเป้าหมาย คือ ประชากรชาติพันธุ์ผู้ไทย ทั้งหมดที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านหนองข้าง ตำบลหนองข้าง อำเภอสามชัย จังหวัดกาฬสินธุ์
2. ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้เป็นผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informant) ซึ่งผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับ

การพัฒนาชุมชนบ้านหนองข้าง ซึ่งถูกเลือกมาอย่างเจาะจง (Purposive Selection) จำนวน 15 ราย ประกอบด้วย 1) ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ จำนวน 3 ราย 2) ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ จำนวน 3 ราย 3) ผู้นำกลุ่มกิจกรรมในชุมชน จำนวน 4 ราย 4) ประชาชนชาวบ้าน จำนวน 4 ราย และ 5) นักพัฒนาชุมชน จำนวน 1 ราย

ผลการวิจัย

1. ลักษณะวัฒนธรรม ที่โดดเด่นในชุมชนบ้านหนองข้าง

ชุมชนบ้านหนองข้างเป็นหมู่บ้านของกลุ่มชนชาติพันธุ์ผู้ไทย มีลักษณะความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูง และมีวัฒนธรรมอันโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทย ได้แก่ ภาษา การแต่งกาย และทรงผม ผู้สูงอายุยังคงยึดการไว้ผมจอก แต่สำหรับผู้หญิงเด็กและวัยรุ่นจะเปลี่ยนไป ตามวัยรุ่นในยุคสมัยปัจจุบัน มีความสัมพันธ์แบบเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีการแสดงออกถึงน้ำใจ เช่นในกรณีที่คนในชุมชนมีคนเจ็บไข้ได้ป่วยและเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล สมาชิกชุมชนก็จะไปเยี่ยมให้กำลังใจเป็นจำนวนมาก

ถึงแม้บางคนจะไม่ได้ไป ก็จะมาให้กำลังใจที่บ้านหลัก จากที่ออกจากโรงพยาบาลแล้ว คนในชุมชนมีลักษณะนิสัยเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน เมื่อแบ่งปันเป็นวิถีชีวิต สังเกตได้จากที่หากสมาชิกชุมชนคนใดประสบปัญหาเดือดร้อน สมาชิกคนอื่นก็จะให้ความช่วยเหลือ เช่น “การลงแขก” เพื่อช่วยเหลืองานต่างๆ ทั้งส่วนรวมและส่วนบุคคล มีความเชื่อผู้นำ เคารพผู้อาวุโสอันแสดงถึงบรรทัดฐานของชุมชน และที่สำคัญมีความภูมิใจในความเป็นชาวผู้ไทย มีความขยันในการทำมาหากิน ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ทำงานหัตถกรรมอาชีพเสริม เช่น การทอผ้า ชาวผู้ไทยในชุมชนบ้านหนองข้างยังคงมีการรักษาจารีตประเพณีต่างๆ อันที่เรียกรวมๆ กันว่า “ฮีตสิบสอง คองสิบสี่” ขนบประเพณีสำคัญคือการแต่งงานแบบผู้ไทย ที่มีระบบพ่อแม่แม่ล่อม นอกจานี้ยังมีประเพณีการคลุมหีบศพด้วยผ้า พิธีกรรมตามความเชื่อ และการสู่ขวัญรูปแบบต่างๆ ตลอดจน กฎเกณฑ์ทางสังคมต่างๆ พิธีกรรมส่วนมากจะเชื่อมโยงกับความเชื่อเกี่ยวกับผี เช่น การถือผีบรรพบุรุษ และผีดอนปู่ตา ที่ยังคงยึดมั่นและปฏิบัติตามบรรพบุรุษที่สืบทอดต่อกันมา นอกจากนี้ยังมีประเพณีการเล่นของชาวผู้ไทย อาทิ กลองตุ้ม การฟ้อนผู้ไทย ที่ยังมีการละเล่นในงานประเพณีและตามเทศกาลที่จัดขึ้นประจำปีของชาวผู้ไทย หรือใช้แสดงในเวลาที่แขกบ้านแขกเรือนมาเยี่ยมชุมชน

การที่ชุมชนบ้านหนองข้างยังคงสามารถรักษาวัฒนธรรม ไว้ได้ดีพอสมควร ซึ่งครอบคลุมความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ รวมถึงกฎเกณฑ์ทางสังคม ที่ปรากฏในลักษณะของการเชื่อผู้นำ การเคารพผู้อาวุโส การพูด การแต่งกาย ตลอดจนภูมิปัญญา

ท้องถิ่นที่ยังมีการปฏิบัติกันในชุมชน เช่น การทอผ้า การจักสาน เป็นต้น จากข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก ทำให้ทราบว่าเกิดจากหลายปัจจัยด้วยกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) การถ่ายทอดผ่านคนในครอบครัวและในชุมชน เช่น พ่อแม่ผู้ปกครองจะสอนลูกหลานให้พูดภาษาผู้ไทย เด็กผู้ไทยปัจจุบันยังคงพูดภาษาผู้ไทยเป็นภาษาที่หนึ่ง ทำให้มีความรู้สึกว่าจะไม่อายที่จะใช้ภาษาผู้ไทยในการสื่อสารกันในชุมชน เป็นการรักษาอัตลักษณ์ทางภาษา การที่ครอบครัวสอนไม่ให้เกิดเกินสูงกว่าผู้ใหญ่เป็นการแสดงถึงบรรทัดฐานของชุมชน และการสอนเรื่องเทคนิคการทอผ้าที่มีลวดลายประจำถิ่นซึ่งยังมีการถ่ายทอดทั้งในแต่ละครอบครัวจากพ่อแม่และในระดับโดยผู้อาวุโสที่มีความเชี่ยวชาญ เป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชน ฯลฯ

2) การประพฤติปฏิบัติจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต เช่น ในงานประเพณีแต่ละเดือนชาวผู้ไทยจะต้องแต่งชุดผู้ไทยไปวัด การสื่อสารกันในชุมชนจะต้องพูดภาษาผู้ไทยเท่านั้นจึงจะถือว่าดี หากพูดภาษาอื่นระหว่างคนในชุมชนด้วยกันจะถือเป็นเรื่องแปลก และไม่ปกติ เป็นต้น

3) การอนุรักษ์วัฒนธรรม ด้วยความพยายามของผู้นำและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะโรงเรียน และ องค์การบริหารส่วนตำบล ที่ส่งเสริมให้มีโครงการแต่งชุดผู้ไทย โดยให้นักเรียนและบุคลากรได้แต่งชุดผู้ไทยสัปดาห์ละหนึ่งวัน นอกจากนี้ ยังส่งเสริมให้มีการประกวด การฟ้อนผู้ไทย การร้องสรภัญญ์ ซึ่งเป็นศิลปะการแสดงที่มีเอกลักษณ์ของชาวผู้ไทย เป็นต้น ส่วนหน่วยงานภาคเอกชน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขต

ภาพสินค้า และบริษัท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จำกัด ได้เข้ามาศึกษา ดูงานและสนับสนุนอุปกรณ์ด้านการผลิตผ้า ตลอดจนสนับสนุนบุคลากรและวิชาการต่างๆเกี่ยวกับการถอดองค์ความรู้เรื่องการทอผ้า การจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ทำให้ชุมชนบ้านหนองช้างสามารถสืบทอดและส่งต่อวัฒนธรรมและประเพณี อันดีงานอันแสดงออกถึงวิถีชีวิตชาวผู้ไทย โดยยังมีความภูมิใจในความเป็นชาวผู้ไทย แม้สภาพทางสังคมภายนอกได้เปลี่ยนแปลงไปมากแล้วก็ตาม

รูปแบบและกระบวนการพัฒนาชุมชน

ชุมชนบ้านหนองช้าง มีรูปแบบและกระบวนการพัฒนาชุมชน ที่สำคัญสามารถสรุปได้ 3 รูปแบบ คือ

1. รูปแบบและกระบวนการพัฒนาด้วยการทำแผนชุมชน แกนนำชุมชนร่วมกับสมาชิกชุมชนได้ถอดบทเรียนของการพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา รวมทั้งระดมความคิดเพื่อค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหาและทบทวนความผิดพลาดที่ผ่านมา ควบคู่กับการวิเคราะห์จุดแข็งของชุมชน โดยอาศัยเวทีประชาคมหมู่บ้าน จนนำไปสู่กระบวนการพัฒนาด้วยการทำแผนพัฒนาชุมชนขึ้นมา ตามกระบวนการที่ดำเนินไปตามลำดับดังต่อไปนี้

1) การสื่อสารกับสมาชิกชุมชน มีการประชาสัมพันธ์ด้วยการปิดประกาศในชุมชน และจัดประชุมสมาชิกชุมชน เพื่อรับฟังปัญหา ความคิดเห็น และหาข้อสรุปประเด็นปัญหา

2) การระดมสมองเพื่อค้นหาปัญหาที่แท้จริงของชุมชน และแนวทางในการแก้ปัญหาโดยยึดสิ่งดีที่ชุมชนมีเป็นฐาน เป็นการประชุมเพื่อนำเสนอ

ลักษณะ และสาเหตุของปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม แล้วสังเคราะห์นำเสนอรายงานเป็นเอกสาร

3) การกำหนดกิจกรรม แบ่งเป็น 2 ส่วนคือ (1) กิจกรรมระยะสั้น เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการจัดโครงการอบรมทักษะด้านต่างๆ ทั้งทักษะใหม่ และทักษะที่จะใช้ในการต่อยอดยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชน ด้วยการประสานหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องมาให้การสนับสนุนทางวิชาการ (2) กิจกรรมระยะยาว ที่เน้นการพึ่งตนเองตามวิถีชุมชน ด้วยการรวมกลุ่มกิจกรรมเพื่อยกระดับการดำรงชีพบนฐานของภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิม เช่น กลุ่มสตรีทอผ้า กลุ่มจักสาน เป็นต้น

4) การจัดทำข้อสรุปจากที่ประชุม เพื่อวางเป้าหมายการพัฒนาชุมชนและใช้เป็นเครื่องมือในการจัดหาทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่นๆมารองรับ รวมถึงการวางแผนใช้ทุนต่างๆที่มีในชุมชนให้เกิดประโยชน์เช่น ทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุนทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางสังคม เป็นต้น

5) จัดทำแผนชุมชน จากกระบวนการดังกล่าวทำให้ได้แนวทางมากำหนดเป็นแผนพัฒนาชุมชนที่ไม่ได้เน้นการพัฒนาด้านวัตถุเป็นหลัก แต่เน้นการพึ่งตนเองตามวิถีชุมชน ซึ่งจะต้องบูรณาการมิติทางสังคมและวัฒนธรรมเข้ามาด้วย ทำให้เกิดแผนพัฒนาชุมชน 6 ด้าน คือ (1) ด้านจิตใจและสังคม (2) ด้านเศรษฐกิจ (3) ด้านการเรียนรู้ (4) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (5) ด้านสาธารณสุข และ (6) ด้านวัฒนธรรมประเพณี

รูปแบบและกระบวนการพัฒนาด้วยการทำแผนชุมชน เป็นการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนที่เกิดขึ้นจากการร่วมกันคิด วางแผน และร่วมกันทำ จนเกิดเป็น

แนวทางในการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญรายหนึ่งกล่าวว่า "... การใช้เวทีประชาคมจัดทำแผนชุมชนทำให้ทุกคนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็นว่าชุมชนมีปัญหาอะไร มีความต้องการอะไร เมื่อมีเป้าหมายที่ชัดเจนแล้วก็จะมาร่วมกันหาวิธีการแนวทางในการพัฒนา เป็นการออกแบบร่วมกันของคนในชุมชน ... แล้วนำไปสู่การลงมือทำ สิ่งที่เกิดขึ้นจะเป็นความสำเร็จหรือไม่สำเร็จ ก็เป็นผลของการพัฒนาที่เริ่มมาจากความคิดของคนในชุมชน"

2. รูปแบบการเชื่อมโยงแผนสู่การปฏิบัติ

ชุมชนบ้านหนองช้างถือเป็นชุมชนที่มีการเชื่อมโยงแผนชุมชนสู่แผนการปฏิบัติงานได้อย่างดี จะเห็นได้จากการที่สมาชิกของชุมชนให้ความสำคัญ และเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาแทบทุกระดับ ในลักษณะที่เป็นกระบวนการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การพัฒนาโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ เมื่อตัดสินใจทำแล้ว จะเน้นการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังของสมาชิกชุมชน โดยอาศัยเวทีประชาคมหมู่บ้าน กระตุ้นให้มีการระดมความคิดเห็นและลงมติ หาข้อสรุปเป็นเรื่องๆ ไป เช่น การตั้งกลุ่มกิจกรรม การกำหนดรูปแบบการบริหารกลุ่มกิจกรรม เป็นต้น

2) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการและบริหารจัดการโครงการ ได้แก่ ร่วมคิดร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์ โครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ที่จัดทำขึ้นในชุมชน

3) การขับเคลื่อนงานกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ชุมชนมีกลุ่มกิจกรรม 8 กลุ่ม ซึ่งมีลักษณะของการขับเคลื่อนงานดังนี้ (1) การสร้างกติกา เช่น กลุ่มออมทรัพย์ มีการเก็บดอกเบี้ยย มีการค้าประกันในการยืม มีการปันผล เป็นต้น (2) การส่งสมาชิกกลุ่มไปเข้ารับการ

อบรมเรื่องใหม่ๆ เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์ เป็นต้น(3) การศึกษาดูงาน (4) การส่งผลิตภัณฑ์เข้าประกวด (5) การนัดประชุมประจำเดือน (6) การสนับสนุนและให้คำปรึกษาของกลุ่มแกนนำต่างๆ ในชุมชน จากผลการปฏิบัติงานของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญรายหนึ่งกล่าวว่า "...ทำให้คนในชุมชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มกิจกรรมต่างๆ มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม และมีโอกาสได้ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทั้งภายในกลุ่มสมาชิกและกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้สมาชิกมีการพัฒนาทักษะและความรู้ในด้านต่างๆ ... ส่งผลให้การขับเคลื่อนงานในภาพรวมดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และมีมากขึ้น"

ผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนที่มีส่วนอย่างมากในการพัฒนาแผนชุมชน และเชื่อมโยงแผนชุมชนไปสู่การปฏิบัติ ภายในชุมชน ได้แก่ (1) กลุ่มผู้นำความคิด ได้แก่ เจ้าอาวาส ปราชญ์ชาวบ้าน (2) กลุ่มแกนกลาง ได้แก่ หัวหน้าเขตคุ้ม ผู้นำกลุ่มกิจกรรม และ (3) กลุ่มอาสาสมัคร ได้แก่ กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มอาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) กลุ่มเยาวชนธรรมานูรักษ์สามชัย

นอกจากกลุ่มคนดังกล่าวข้างต้นแล้ว ผู้ที่มีบทบาทสนับสนุนการพัฒนาภายในชุมชนอย่างไม่เป็นทางการที่มองข้ามไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้ดำรงอยู่ในวิถีชีวิต คือสถาบันหลักๆ ทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ (1) สถาบันครอบครัว ซึ่งทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ถ่ายทอดความรู้ ทักษะชีวิต และประสบการณ์โดยวิถีธรรมชาติ เช่น การทอผ้า การทำจักสาน ทำอาหาร เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น (2) สถาบันศาสนา เป็นสถาบันทางสังคมที่มีหน้าที่ในการ

ถ่ายทอดความรู้ที่นึกคิด ความเชื่อ และชนบประเพณี ผ่านพิธีกรรมต่างๆ รวมถึงการสอนหลักธรรมในการดำเนินชีวิต เช่น ความเสียสละ จิตอาสา กตัญญูกตเวที เป็นต้น (3) สถาบันการศึกษา เป็นองค์กรหลักในการให้ความรู้แก่เยาวชน โดยมีเจตนาเพื่อการพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนที่มีคุณภาพ อีกทั้งให้สามารถปรับตัวในชุมชนบ้านหนองช้างมีโอกาสดูแลเปลี่ยนแปลงเรียนรู้และประสานกันในการทำงานโดยไม่ได้ทำอย่างแยกส่วน ทำให้เห็นทิศทางการจัดกิจกรรมเชิงบูรณาการตรงตามความต้องการของชุมชน เช่น โครงการอนุรักษ์ชุดแต่งกายท้องถิ่น เป็นต้น ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญรายหนึ่งกล่าวว่า "...สถาบันต่างๆมีส่วนสำคัญอย่างมากในการสนับสนุนการพัฒนาเพราะโดยปกตินิสัยของชาวผู้ไทยจะมีความเชื่อผู้นำ เคารพผู้อาวุโส ... จึงเป็นการง่ายที่ผู้นำคิดโครงการอะไรก็ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกชุมชน จึงทำให้โครงการต่างๆนำไปสู่การปฏิบัติได้ง่าย"

3. รูปแบบการสนับสนุนการเชื่อมโยงเครือข่าย จากภายในและภายนอกชุมชน การขับเคลื่อนการพัฒนาในด้านต่างๆ ในชุมชนบ้านหนองช้างได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องและมีบทบาทในการพัฒนาโดยตรง ซึ่งเป็นการสนับสนุนการพัฒนาที่มาจากนโยบายของรัฐ ผ่านโครงการต่างๆ อีกทั้งยังช่วยประสานงานเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างชุมชนกับหน่วยงานในท้องถิ่น หน่วยงานในท้องที่ และภาคเอกชน เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ สำนักงานสหกรณ์จังหวัดกาฬสินธุ์ เป็นต้น ส่วนการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคเอกชนก็จะเป็นมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตกาฬสินธุ์

บริษัท จุรินทร์ไทย จำกัด ที่สนับสนุนเรื่องบุคคลากรและวิชาการด้านต่างๆ เป็นต้น

ในขณะที่การสนับสนุนการพัฒนาที่มาจากนโยบายของรัฐ ผ่านโครงการต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนบางโครงการ ก็มีสนับสนุนการบูรณาการวัฒนธรรมเข้าไปในการพัฒนาชุมชนด้วย เช่น นโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชน โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการพัฒนาศักยภาพของหมู่บ้านและชุมชน (SML) เป็นต้น

ก่อนหน้านี้ชุมชนบ้านหนองช้างยุคใหม่มีการพัฒนาด้วยการรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จนเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาแบบก้าวกระโดด หรือ พัฒนาตามกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้สมาชิกในชุมชนเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตไปจากเดิมมากพอสมควร ซึ่งไปในทางที่เสี่ยงต่อการทำให้การพึ่งตนเองในระยะยาวลดน้อยลงจนประมาณสิบกว่าปีที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม เมื่อผู้นำและสมาชิกในชุมชนได้กลับมาทบทวนการพัฒนาของชุมชน โดยใช้กระบวนการพัฒนาชุมชนที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริงแล้ว ทำให้สมาชิกในชุมชนมีสิทธิแสดงความคิดเห็น และมีการปรึกษาหารืออันเป็นการช่วยกันมองผลกระทบของการพัฒนาของชุมชนที่ผ่านมาว่า สอดรับและตรงกับความต้องการของชุมชนเพียงใด หลังจากนั้นจึงมาหารือร่วมกันและหาข้อสรุปเพื่อปรับทิศทางให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนเป็นการถอดบทเรียนร่วมกันของชุมชนที่ต้องการจะพัฒนาชุมชนให้ตรงกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ร่วมกันฝัน ร่วมกันออกแบบ ร่วมกันลงมือทำ นำไปสู่การพัฒนาที่

ที่ตนเองได้ด้วยการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมเข้ามาอย่างเด่นชัด ดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

การบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชน

ชุมชนบ้านหนองช้าง มีวิธีการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้

1. กระตุ้นให้คนในชุมชนมีความผูกพันและมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม ได้แก่ ประเพณีต่างๆของชุมชน รวมถึงประวัติศาสตร์ชุมชนของชุมชน กระตุ้นให้คนในชุมชนรวมถึงเยาวชนมีจิตสำนึกรักความเป็นชาวผู้ไทย ด้วยการจัดกิจกรรมการดำรงชีพ และกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมในชุมชน โดยอาจจัดที่วัด หรือที่โรงเรียน ตามความเหมาะสม ด้วยกิจกรรมเหล่านี้การเรียนรู้ต่างๆจึงเกิดขึ้นทำให้เกิดความเข้มแข็ง ผูกพัน อีกทั้งยังเอื้อต่อการปรับตัวและปรับเปลี่ยนรายละเอียดบ่งประการ โดยไม่จำเป็นทอดทิ้งวัฒนธรรมของชุมชน

2. สร้างตัวแบบการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม ผู้นำด้านต่างๆของชุมชน ทั้งผู้นำทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งรวมถึงผู้นำกลุ่มกิจกรรม ถูกดึงให้เข้ามามีบทบาทนำ เพื่อเป็นแบบอย่างให้สมาชิกชุมชนและกลุ่มเยาวชนได้ปฏิบัติตาม ในการนำวัฒนธรรมที่มีอยู่มาปรับประยุกต์ใช้ และลงมือทำอย่างต่อเนื่อง เช่น รักษาประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ในวาระต่างตามความเชื่อของคนในชุมชน มีการตั้งกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนากิจกรรมให้คนทุกกลุ่มได้ทำร่วมกันอย่างต่อเนื่อง มีความพยายามปรับวิถีคิดให้ทั้งผู้ใหญ่และเยาวชนดำเนินการการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรมของชุมชน

สนับสนุนให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมด้วยการกระจายบทบาทหน้าที่ให้ทุกคนมีส่วนร่วมสำคัญในการรับผิดชอบ อีกทั้งยังพยายามกระจายประโยชน์ที่เกี่ยวข้องให้ทั่วถึง

3. สร้างกระบวนการเรียนรู้ โดยได้ตั้งแหล่งการเรียนรู้ชุมชน ห้องแสดงวิถีชีวิตของชุมชน และสร้างห้องสมุดไตรสิกขา วัดโพธิ์ ศรีสว่างหนองช้าง ซึ่งมีหนังสือให้บริการหลากหลาย มีการบริการเครือข่ายอินเทอร์เน็ต รวมทั้งใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น จัดค่ายคุณธรรม โดยให้เยาวชนเป็นผู้ช่วยวิทยากรในการจัดค่ายคุณธรรม ช้อมการสวดมนต์ทำนองสรภัญญะ การเล่นดนตรีพื้นบ้าน ช้อมการพ้อนรำผู้ไทย ฯลฯ

การบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชนนี้ เน้นไปที่การปรับแนวความคิดในการพัฒนาโดยให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ และเน้นคุณค่านามูลค่า เพราะกิจกรรมส่วนใหญ่ไม่ได้มุ่งไปที่การสร้างมูลค่าหรือผลทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะมุ่งเน้นเพื่อสร้างการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่อิงอยู่วัฒนธรรมอันดีงามของกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทย การปรับแนวคิดนี้ส่งผลต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้เป็นไปในลักษณะการขับเคลื่อนที่อยู่บนฐานของความเข้าใจบริบทของชุมชน และปรับเนื้อหาให้สอดคล้องกัน โดยใช้หลักการสร้างความก้าวหน้าในการยกระดับการดำรงชีพควบคู่กับการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชน

การพัฒนาชุมชนบ้านหนองช้างในปัจจุบัน มีการบูรณาการทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนอย่างสมดุล โดยใช้หลักการ

พัฒนาสมัยใหม่ผ่านการวางแผนแบบมีส่วนร่วมและเป็นระบบ แต่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน ควบคู่กับการนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากภายนอกมาผสมผสานปรับใช้ให้เหมาะสม แล้วสรุปเป็นบทเรียนเฉพาะของชุมชน จนสามารถพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งสามารถสรุปได้ 3 ลักษณะดังนี้

1. องค์ประกอบและเงื่อนไขที่สำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง การถอดบทเรียนอย่างต่อเนื่อง การสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนรักความเป็นชาวผู้ไทย การมีความรักและเอื้ออาทรต่อกัน การเกิดภาพลักษณ์ที่ดีต่อชุมชน

2. กลไกการปฏิบัติที่ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน คือ การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของคนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งแกนนำชุมชน ระบบเครือข่าย การมีรายได้เพิ่มขึ้น ค่าใช้จ่ายลดลง

3. มีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เช่น การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการรวมกลุ่มทำกิจกรรมหัตถกรรม ทอผ้า งานจักสาน เป็นต้น การรวมกลุ่มเช่นนี้เป็นการเริ่มต้นของการขับเคลื่อนเพื่อแก้ปัญหาให้กับคนในชุมชนในระยะยาวและในหลายด้าน โดยเฉพาะปัญหาการว่างงาน ด้วยการพัฒนากิจกรรมที่มาจากภูมิปัญญาให้สามารถสร้างรายได้เสริม ทำให้มีผู้สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน มีการฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมและความสัมพันธ์แบบเอื้ออาทรระหว่างกัน การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับภาคีภายนอกชุมชนที่สนใจ เป็นต้น

ผลจากการพัฒนาตามแนวทางนี้ทำให้ปัจจุบันชุมชนบ้านหนองข้างเป็นหมู่บ้านต้นแบบให้กับชุมชนอื่นๆ ที่สนใจการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านตามแนววัฒนธรรมชุมชนได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้เพื่อนำไปปรับใช้กับชุมชนของตนเอง และยังได้รับรางวัลจากการพัฒนาหลายรางวัลอย่างต่อเนื่อง เช่น ในปี พ.ศ. 2549 ได้รับรางวัลชนะเลิศ หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงระดับ “อยู่เย็น เป็นสุข” ดีเด่นระดับจังหวัด จากกระทรวงมหาดไทย เข้ารับพระราชทานโล่จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ปี พ.ศ. 2552 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทอผ้าไหมแพรวา ได้รับรางวัลผลิตภัณฑ์ผ้าไหม ตรานกยูงพระราชทาน จากสถาบันหม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ (สมม.) และในปี พ.ศ. 2553 ผู้นำชุมชนได้รับรางวัลก้านนแห่นบทองคำ จากกระทรวงมหาดไทย เป็นต้น

อภิปรายผล

จากการศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรมที่มีโดดเด่นของชุมชนบ้านหนองข้าง พบว่า ชุมชนเป็นชาติพันธุ์ผู้ไทย มีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูง มีวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ ได้แก่ ภาษา การแต่งกาย มีความเอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือ เกื้อกูลซึ่งกันและกัน จารีตประเพณีที่สำคัญ ได้แก่ ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ มีขนบประเพณีสำคัญ คือ การแต่งงานที่มีระบบพอลัมแม่ลัม การสูขวัญรูปแบบต่างๆ มีพิธีกรรมและความเชื่อเกี่ยวกับผี เช่น การถือผีบรรพบุรุษ ผีดอนปู่ตา นอกจากนี้ยังมีประเพณีการละเล่น เช่น การฟ้อนกลองดุ่ม การฟ้อนผู้ไทย การจ่ายผญา การร้องสรภัญญ์ซึ่งชุมชนสามารถรักษาวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ

พิธีกรรมต่างๆ รวมถึงกฎเกณฑ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งยังมีการฟื้นฟูประเพณีและตลอดถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับการปรับใช้ให้เหมาะกับยุคสมัยได้ดีพอสมควร อันเนื่องมาจากหลายปัจจัยที่สำคัญ คือ การถ่ายทอดผ่านคนในครอบครัวในชุมชน การนำมาประพฤติปฏิบัติจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต และความพยายามในการอนุรักษ์โดยผู้นำ ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นและภาคเอกชน ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของพระเสรี อุบัติมภ์ (2549) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทย - เขมร เพื่อการพัฒนาพบว่า ชาวไทย - เขมรเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการสืบทอด สามารถรักษาความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มตน แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงก็เป็นไปในอัตราที่เชื่องช้า ไม่มีก้าวกระโดด มีการพัฒนาปรับตัวเข้ากับสังคมยุคสมัย ส่วนค่านิยมที่เป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนานั้นมีไม่มาก ขณะที่ค่านิยมที่ส่งเสริมต่อการพัฒนามีมากกว่า จึงส่งผลให้ชุมชนดำรงตนอยู่ได้อย่างมีความสุข และ มีความภูมิใจในกลุ่มชนของตน

สำหรับรูปแบบและกระบวนการพัฒนาชุมชน ชุมชนนี้ได้ถอดบทเรียนของการพัฒนาชุมชนที่ผ่านมา ทบทวนและปรับความคิดใหม่ จนนำไปสู่รูปแบบการพัฒนาที่ใช้กระบวนการทำแผนชุมชนขึ้น โดยอาศัยเวทีประชาคมหมู่บ้าน ซึ่งมีกระบวนการดังนี้ 1) การสื่อสารกับสมาชิกชุมชน 2) ระดมสมองเพื่อค้นหาปัญหา 3) กำหนดกิจกรรม ทั้งระยะสั้นและระยะยาว 4) จัดทำข้อสรุปของที่ประชุมเป็นเอกสาร 5) จัดทำเป็นแผนพัฒนาชุมชน ที่ครอบคลุม 6 ด้าน หลังจากนั้นได้พยายามเชื่อมโยงแผนไปสู่การปฏิบัติ โดย เน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน ผ่านการกระตุ้นและการทำ

เป็นแบบอย่างของกลุ่มผู้นำความคิด กลุ่มแกนกลาง กลุ่มอาสาสมัคร รวมถึงการเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องของ 3 สถาบันหลักในชุมชน อันได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน และมีรูปแบบการสนับสนุนการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับภาคีที่สนใจจากภายนอกนอกชุมชน รูปแบบและกระบวนการพัฒนาแนวนี้สอดคล้องกับนริศ ขำนุรักษ์ (2538) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานพัฒนาชนบทของสภาตำบล กรณีศึกษาจังหวัดหนองบัวลำภู ซึ่งพบว่า การมีส่วนร่วมประชาชน ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการวางแผน การดำเนินงาน การติดตามประเมินผล จนนำไปสู่ความสำเร็จของชุมชนได้ และการศึกษาของสายทิพย์ สุกติพันธ์ (2534: 92) ที่พบว่าการมีส่วนร่วมในการพัฒนา คือการเปลี่ยนแปลงกลไกในการพัฒนา โดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ชุมชนมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งเป็นบทบาทหลัก

ส่วนการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชนนั้น ชุมชนบ้านหนองช้างมีวิธีการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชน ด้วยการกระตุ้นให้คนในชุมชนมีความผูกพันและมีส่วนร่วม โดยใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม อีกทั้งยังมีการสร้างตัวแบบการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม ผ่านผู้นำด้านต่างๆ ของชุมชนทำเป็นแบบอย่าง และสร้างกระบวนการเรียนรู้ โดยการตั้งแหล่งการเรียนรู้ชุมชน และห้องแสดงวิถีชีวิตของชุมชน รวมทั้งการพยายามสร้างกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ในสถาบันหลักของชุมชน จึงกล่าวได้ว่าการบูรณาการมิติทางวัฒนธรรมในการพัฒนาชุมชนนี้ เน้นไปที่การปรับการสร้างความคิดเพื่อการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ โดยใช้แนวความคิดที่เน้นคุณค่า นำมูลค่า เพราะกิจกรรมส่วนใหญ่ไม่ได้มุ่งไปที่การสร้างมูลค่า

หรือผลทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่จะมุ่งเน้นเพื่อสร้างการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยอิงวัฒนธรรมอันดีงาม ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ รุ่งคุณ มหาปัญญาวงศ์ (2549) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การประยุกต์ใช้มิติทางวัฒนธรรมกับยุทธศาสตร์ทหารเพื่อการพัฒนากรณีศึกษาจังหวัดพิษณุโลก พบว่า การพัฒนาที่คำนึงถึงมิติทางวัฒนธรรมเป็นทางเลือกหนึ่งของการพัฒนา การจัดทำแผนอศัยวัฒนธรรมอย่างมีส่วนร่วมสังเคราะห์เป็นยุทธศาสตร์ทหารเพื่อการพัฒนา โดยการบูรณาการข้อมูลเชิงประจักษ์ แนวคิดเชิงทฤษฎี และลักษณะทางวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิต โดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วม และหลักบูรณาการความร่วมมือ จงทำให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้นในภาพรวม และสอดคล้องกับการวิจัยของเสาวภา สุขประเสริฐ (2543) ได้ศึกษาเรื่อง มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กรชุมชน กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจังหวัดเลย พบว่า ชุมชนมีการใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นในวิถีชีวิตและการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตมีการเรียนรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายที่พัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน และองค์กรชุมชนในหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านหนองช้าง ถือเป็นชุมชนชาวผู้ไทยที่ถูกแวดล้อมด้วยชุมชนอื่นๆที่ไม่ใช่ชาวผู้ไทย แต่ยังสามารถรักษาวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อ ค่านิยมต่างๆไว้ได้ เรียกได้ว่า รักษารากเหง้าของตนเองไว้เป็นอย่างดี ด้วยความที่ชาวผู้ไทยถูกสอนให้มีความรักความหวงแหนในเผ่าพันธุ์ของตนเองด้วยการทำกิจกรรมต่างๆให้เป็นวิถีชีวิต จึงทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึกไม่มีความอายที่จะพูด ที่จะแต่งกาย ที่จะ

ประกอบอาชีพที่ทำมาแต่บรรพบุรุษ แม้จะมีการรับเอาวัฒนธรรมอื่น และกระแสโลกาภิวัตน์ต่างๆเข้ามาตามยุคตามสมัยก็ตามที่ ก็ไม่ได้ทำให้ชุมชนบ้านหนองช้างได้เปลี่ยนวิถีชีวิตไปจากเดิมที่สืบต่อกันมาแต่บรรพบุรุษ จึงเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนบ้านหนองช้างมีจุดแข็งในความเป็นชนชาติพันธุ์ชาวผู้ไทย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชน

- 1) ชุมชนควรสร้างกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชน เพิ่มเติมจากช่วงเทศกาลให้หลากหลาย สอดแทรกการปลูกฝังกลมกลืนเกลาทั้งเยาวชนและสมาชิกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง
- 2) ชุมชนควรมีการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทอผ้า การจักสาน แล้วมาดำเนินการอย่างเป็นระบบและครอบคลุม เพื่อง่ายต่อการเรียนรู้และถ่ายทอดการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน
- 3) ชุมชนควรมีการจัดการองค์ความรู้การพัฒนา ซึ่งเป็นวิถีคิด วิธีทำ ตลอดจนเป็นบทเรียนต่างๆที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อง่ายต่อการเรียนรู้และถ่ายทอดการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน เยาวชน และเครือข่ายชุมชนใกล้เคียง
- 4) รัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรสนับสนุนให้คนในชุมชนมีโอกาสได้รับประสบการณ์รูปแบบการพัฒนาที่หลากหลาย เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้และสร้างบทเรียนให้กับชุมชนได้นำไปพัฒนาชุมชนต่อไป

5) ชุมชนกับรัฐควรประสานกันส่งเสริมการสร้างอาชีพที่หลากหลายบนฐานของวัฒนธรรมชุมชน โดยเฉพาะกาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับคนในชุมชน เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้คนที่มีความรู้อยู่ในชุมชนและสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย โดยไม่ต้องอพยพไปทำมาหากินที่อื่น

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยต่อไป

1) ควรศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการก่อเกิดและส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชนในชุมชน ด้วยแนวทางการวิจัยเชิงปริมาณ

2) ควรศึกษาบทบาทของพระสงฆ์และโรงเรียนในชุมชนต่อการส่งเสริมการนำทุนทางวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- โกศล วงศ์สวรรค์. 2543. **ปัญหาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: อมรการพิมพ์.
- ศิรินทร์ จงวุฒิเวศย์ และคณะ. 2547. รายงานการวิจัยเรื่อง **โครงการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น : การเรียนรู้กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในพื้นที่อำเภอห้วยใหญ่และอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร**. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- นริศ ชำนาญรักษ์. 2538. **การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการดำเนินงานพัฒนาชนบทของสภาตำบล ศึกษากรณีเฉพาะจังหวัดหนองบัวลำภู**. ภาคนิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- นิรมล สุธรรมกิจ. 2551. **สังคมกับเศรษฐกิจ: กรณีศึกษาประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระเสรี อุปถัมภ์. 2549. **การศึกษาค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมของชาวไทย-เขมร เพื่อการพัฒนา : กรณีศึกษาชุมชนตำบลเทนมีย์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์** ภาคนิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- รุ่งคุณ มหาปัญญาวงศ์. 2550. **การประยุกต์ใช้มิติทางวัฒนธรรมกับยุทธศาสตร์ทหารเพื่อการพัฒนา กรณีศึกษา : มัง จังหวัดพิษณุโลก** วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สายทิพย์ สุขคติพันธ์. 2534. **อุดมการณ์พัฒนากับการสาธารณสุขมูลฐานในประเทศไทย. ใน ปัญหาผู้นำกับการกำหนดนโยบายแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2554. **สรุปสาระสำคัญ (ร่าง) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555 – 2559**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท.

เสาวภา สุขประเสริฐ. 2542. **มิติทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนและองค์กรชุมชน กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.เมือง) จังหวัดเลย.** สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.

อานันท์ กาญจนพันธ์. 2538. **วัฒนธรรมกับการพัฒนา : มิติของพลังที่สร้างสรรค์.** โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา.

อัมพร สุคันธวิช และศรีรัฐ โกวงศ์. 2553. **มนุษย์กับสังคม.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์